

KÜRESELLEŞME, KUZEY-GÜNEY VE YOKSULLUK

Fethulah AKIN*

Abstract

In this study the effects of Globalization in the world are tried to be analyzed. Globalization has been picked up speed by the developments on the areas of communication and intercommunication. By the Globalization the corruption of the income distribution has been increasing among countries more and more. The factors accelerated this increase of corruption, appeared by the world-wide ascending activities of multinational companies.

I. Küreselleşme Nedir?

Küreselleşme, post modernizm, sivil toplum gibi son dönemin popüler kavramları olarak sosyal bilimlerde sürekli tüketilen tüketildikçe de içeriği boşalan kavramlar haline gelmişlerdir. Bu kavramlar birden çok disiplinin inceleme nesnesi oldukları için, disiplinlere göre değişen içeriklere ve dolayısıyla elastikiyete sahiptirler. En basitinden burada bile sosyologların ve iktisatçıların küreselleşmeye yaklaşımları arasındaki farklılık hemen dikkati çekecektir.

Küreselleşmenin birdenbire ortaya çıkan bir gelişme olmadığı belirtilse de, uzun insanlık tarihi düşünüldüğünde, küreselleşmenin hayata somut ve yaygın yansımaları yeni olarak görülebilir. Olimpiyat spor oyunlarının tarihi çok öncelere dayanabilir ama tüm dünyada insanların mesailerini ona göre ayarlamaları ve belki de yüz milyonlarca insanı TV ekranlarına bağlaması, yeni bir gelişmedir. Küreselleşmeye hız kazandıran en temel unsur aslında ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerdir. Dünyanın birbirinden çok uzak mekanlarından, meydana gelen gelişmelerden anında haberdar olmalarıdır küreselleşme. Dünyanın bir bölgesindeki mali krizlerin dünyanın diğer bölgelerini farklı ölçeklerde etkilemesidir. Bu noktada Giddens'in küreselleşmeye yaklaşımı oldukça uygundur. "Küreselleşme, gerçekte mekanın ve zamanın dönüştürülmesiyle ilgilidir. Ben onu uzaktan etki olarak tanımlıyorum" (Giddens 2002:12).

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Küreselleşme, ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle coğrafi uzaklığın bir engel olarak öneminin kalmadığını müjdeler. Coğrafi uzaklık, hem uzaklık hem de engel olmaktan çıkmıştır. Küreselleşme öylesine geniş ve etkili bir süreçtir ki dünya üzerindeki hiçbir ülke ve ülkelerin vatandaşları küresel değişikliklerden nasipsiz kalmaz. Coğrafi uzaklık, değişimlerden etkilenmemek için önemsiz hale gelmiştir, sınırlar da öyle. Çünkü iletişim ağları sayesinde savaşlar, ekonomik krizler, spor oyunları vb. her şey canlı yayınlarla naklen aktarılabilir. Yine para transferleri 24 saat boyunca iletişim kablolarıyla, uydularla sayısız ve sınırsız şekilde işler.

Sosyolog Vedat Bilgin'in küreselleşme tanımı, bu olguların hepsini içerdiği gibi, tarihsel bir boyutta katmaktadır:

“Küreselleşmeyi bir tarihsel süreç ve bu sürecin sonucunda ortaya çıkan olgular olarak açıklamakla, “küreselleşmecilik ideolojisi”ne dönüşen yaklaşımları birbirinden ayırtmak gerekmektedir.

“Küreselleşme sürecini ortaya çıkaran dinamiklere baktığımız zaman bunlardan birincisini, iletişim teknolojisinde meydana gelen etkinlik ve hızlık kavramı ile; ikincisini, ulaştırma teknolojisinde meydana gelen hız kavramı ve bunun yarattığı sonuçlarla ilgilendirebiliriz. Üçüncüsü ise, üretim teknolojilerinde meydana gelen bilgi ve sermaye yoğun yeni üretim biçimleriyle ilgilidir.” (Bilgin, Vedat. 2003)

Küreselleşmenin bir başka önemli özelliği dünya ticaretinde artan karşılıklı bağımlılıktır. Bu ticari karşılıklı bağımlılık, sermaye ve ulus arasındaki bağı, ulusların yerli şirketlere karşı ayrıcalıklarını hatta yerli şirket kavramını da ortadan kaldırmıştır.

“Öyle bir dünya ki “IBM Japonya'nın en büyük bilgisayar ihracatçısı, Sonyde ABD'nin en büyük TV ihracatçısıdır. Bu dünyada ABD'nin Tenesse eyaletinde daktilo makineleri üreten Japon Brother Industries şirketi, Singapur ve Endonezya'daki deniz aşırı fabrikalarından ABD'ye daktilo getiren ABD'li Smith Corona şirketini rekabeti ihlal ettiği gerekçesiyle ABD Uluslararası Ticaret Komisyonuna şikayet edebilmektedir” (John Gerard Rugie, Constructing the World Polity) (TÜSİAD 2000: 213).

Her ne kadar sosyolog Giddens (1995: 52) gibi diğer sosyologlar da, küreselleşmeyi birincil derecede ekonomik bir olgu olarak görmese de iktisatçılar için durum biraz farklıdır. Küreselleşmeyi kapsamlı bir şekilde izah eden Ghai, onu ekonomik ve sosyo-kültürel yönleri olan bir süreç olarak ele alır ve şu şekilde açıklar

“Seksenlerde teknolojik gelişmeyle hareketlenen, ÇUŞ'ların öncülüğünde gelişen küreselleşme süreci yurt içinde deregülasyon uygulamalarına; yabancı sermaye yatırımları, sermaye ve teknoloji dolaşımına konan kısıtlamaların kaldırılmasına ivme kazandırmıştır. Ekonomik alanda hızı artan küresel bütünleşme, mal ve hizmet sektöründe hızla genişleyen dünya ticareti, yabancı sermaye yatırımları artışı, teknoloji transferi artışı, döviz işlemlerinin ve telekomünikasyonun genişlemesinde kendini göstermektedir. Sosyal ve kültürel alanda küresel bütünleşmenin gelişimi, seyahatlerin ve turizm hacminin artışı; profesyonel iş, emek ve diğer çıkar gruplarının kurduğu dünya birliklerinde;

televizyon, radyo, basın ve filmler aracılığıyla Batı'nın tüketim modellerinin, fikirlerinin, Batı'ya ilişkin haberlerin, moda ve müziğin yaygınlaşmasında gözlenmektedir."

Küreselleşme literatüründe dikkati çekebilen çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ). ÇUŞ'lar küreselleşmeye bakışa göre bazen dinamo bazen de adeta günah keçileridir. Gorz, küreselleşmeyi, onların baskılarının eseri olarak görür. "Küreselleşme, bu aktörlerin (firmaların ulus ötesi şirketler) kendi iktidarlarını dünyaya dayatmak için dayattıkları bir baskılar bütünüdür" (Gorz 2001:31). Giddens ise, küreselleşmenin yaratıcısı olarak öne sürülen ÇUŞ'ların dünya ekonomisi üzerindeki etkinliklerinin ve kötülük kaynağı olarak görülmelelerinin abartılı olduğunu ve bu bakışın değiştiğini ileri sürer: "Kapitalist ekonomik ilişkilerin küreselleşmesi, dev şirketleri hem ülke ekonomileri hem de bütün olarak dünya ekonomisinde hakim bir konuma getirir gibi görünmektedir. .. solun bazı kesimleri arasında bir zamanlar çok popüler olan, büyük şirketleri her türlü kötülüğün kaynağı olarak gösterme tavrı artık pek itibar görmemektedir" (Giddens 2002: 92-93). Bu şirketlerin her türlü kötülüğün kaynağı olup olamayacağı tartışma götürülebilir ancak dünya ekonomisi üzerindeki ayrıcalıklı konumları tartışma götürmez gibi görünmektedir.

**Tablo-1:Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Genişleyen Gücü
(Milyar Dolar 1994)**

Ülke ve Şirketin Adı	Toplam GSYİH	Toplam Şirket Satışları
Endonezya General Motors	174,6	168,8
Türkiye Danimarka Ford	149,8 146,1	137,1
Güney Afrika Toyota Exxon Shell	123,3	111,1 110,0 109,8
Norveç Polonya IBM	109,6 92,8	72,0
Malezya Venezuela Pakistan Unilever Nestle Sony	68,5 59,0 57,1	49,7 47,8 47,6
En büyük beş çok uluslu şirket Az gelişmiş ülkeler Güney Asya Afrika	76,4 451,3 246,8	871,4

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1997, s.92

Tablo 11’de çok uluslu şirketlerin sahip oldukları gücü daha iyi kavrayabilmek için bazı ülkelerin GSYİH’larının toplamlarıyla kıyaslamaları yapılmıştır. Türkiye açısından mukayese etmek üzere bu rakamlara göz atıldığında, General Motors’un toplam şirket satışlarının Türkiye’nin (1994 yılı için) toplam GSYİH’sından yaklaşık 20 milyar dolar daha fazla olduğu görülmektedir.

Tabi ki, çok uluslu şirketlerin bu aktiflerinin büyüklüklerini kendi ülkelerinin GSMH’lerine oranını esas aldığımızda, bu büyüklüklerin çok da önemli olmadıkları görülebilmektedir. Mesela ABD’nin GSMH’sı yaklaşık 11 trilyon dolardır. Bu ülkenin en büyük çok uluslu bir şirketi olan General Motors’un 168.8 milyar dolarlık satış hasılatının bu ülkenin GSMH’sına oranı %1.5 civarında olmaktadır.

Yine Dünya çapında, son birkaç yılın toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımına baktığımızda, yukarıda iddia edildiği gibi Çok Uluslu Şirketlerin dünya ekonomisi üzerinde çok da etkili olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının son birkaç yıllık ortalaması olarak dağılımı şöyledir: yıllık ortalama 800 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. Bunun % 80’i 640 milyar doları 7 tane en zengin ülkeye yapılmaktadır. Geri kalanın % 80’i olan 128 milyar doları gelişme derecesi nispeten yüksek on tane ülkeye yapılmaktadır. Bu ülke grubunu Çin, Güney Kore, Brezilya, Taiwan, Meksika, İspanya, gibi hızlı gelişme sağlayan ülkelerden oluşmaktadır. Diğer bütün geri kalan ülkelere ise yalnız 32 milyar dolar yatırım yapılmaktadır. Dünyanın en fakir ülkelerinden yaklaşık %50’sine hemen hemen hiç yatırım yapılmamaktadır. Türkiye’ye ise, 1954 yılından 1980 yılına kadar yalnız 280 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmış, 1980-1990 döneminde yıllık ortalama 500 milyon dolara, 1990’dan günümüze kadar olan dönemde ise yıllık ortalama 1 milyar dolara yükselmiştir.

Yine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ekonomik kalkınmalarında çok önemli yeri bulunduğu yapılan ekonometrik çalışmalarda tespit edilmiştir. Ekonomik büyümeyle doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarı arasında çok sıkı bir korelasyon vardır. (M. Ferhat. Emil, M. Tuğrul Vehbi, 2003)

Ancak “ÇUŞ’un 1970 yılında 700 olan sayıları 1995’te 40.000’e yükselmiştir... çok uluslular dünya çapında bütün patentlerin %70’ini yürütmektedir”. (Ongun, 2002: 135 aktaran Karliner, 1997, 5) En büyük 350 çok uluslu, global ticaret içinde yüzde 40’lık bir paya sahiptir.

Küreselleşmenin ilerleme mi yoksa Batı emperyalizminin bir uzantısı mıdır? Küreselleşme ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından iki şekilde ele alınır. Küreselleşme yalnızca zengin devlet-bireylerin çıkarını kollayıp zayıfları daha da güçsüzleştirdiği için iktidar sahibi Batı’nın yeni emperyalist yüzüdür. Bunun tam karşısında yer alan bakış ise küreselleşmeyi insanlığın ulaştığı ilerlemenin bir göstergesi olarak görmektedir.

II. Küreselleşmeyi Emperyalizm Olarak Okumak

Küreselleşme hem ekonomik hem de sosyo-kültürel yönleri olan uzun bir geçmişin sonucu olarak görülebilir. Onu emperyalizm olarak okuyanlar geçmişin mirasına dikkat

çekerler. “Tarihsel bir yaklaşımla küreselleşme, batı kültürünün düşünce tarzlarının ekonomik örgütlenmesini destekleyen ve sömürgecilik ve emperyalizmi destekleyen uzun bir geleneğin sonucudur” (Ghai 1998:38). Küreselleşme eleştiricileri tarafından ‘Emperyalist Batı’ nın yeni yüzü, çok uluslu şirketler gibi baskın aktörlerin iktidarları için dayatılan baskılar bütünü olarak okunur. Çok uluslu şirketlerin bu kadar ön plana çıkmalarına sebep, yukarda (Tablo 11’de) gösterildiği gibi ülkelerle kıyaslanabilecek kadar ekonomik güce sahip olmalarıdır. Bu dev ekonomik güç bir çok ülkede ekonomik kriz çıkarmaya bile neden olabilir.

“Her biri ortalama bir ülke ekonomisinden daha büyük işlem düzeyine ulaşmış transnasyonal şirketler; artık devletleri, önlerine katıp kovalayabilecek bir güce ve etkinliğe ulaşmış durumdalar. Bu durum, bilinen sermaye devlet ilişkisinin yeni bir biçim alması demektir. Sermayenin küreselleşmesine eşlik eden ulus-devletin aşınması, devletin, küresel sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesinin çoktan gündeme geldiğini söylemek erken değildir!” (Başkaya 1999:20-21).

Ulusötesi şirketlerin bu büyük gücü elde etmelerinin nedeni onların ulus devletlerle sıkı pazarlıklarıdır. Dev sermayeli şirketler yatırım yapmak için gidecekleri yerden azami kâr elde etmek için gerekeni yaparlar.

“(Firma) ulus devletlerle baş başa pazarlık eder, onları kendi aralarında rekabete iter ve firma da üretim birimlerini kendisine en elverişli sübvansiyonlar ile vergi indirimlerinin sağlandığı, en iyi alt yapı hizmetlerinin, disiplinli ve ucuz işgücünün sunulduğu yerde kurar. Böylece devleti vergi almaya ve alacağı verginin oranını belirlemeye dayanan egemenlik vasfından yoksun bırakan sermaye, kendisine bir tür ülke dışılık, bir yere bağlı olmama garantisi sağlar” (Gorz 2001:15).

Anlaşılabacağı üzere sermaye, en az maliyetle rekabet gücünü en üst düzeye çıkarmaya çalışacaktır. Yatırımın yapılacağı topraklar da yatırım vaadine dayanarak yapacağı vergi indirimleri ve ucuz işgücü ile gerçekte dev şirketlere hizmet etmekten öteye gidemeyecektir. Ülke için tek önemli yararı belki de ucuz istihdam yaratarak işsizliği önlemesi ancak çalışanların yoksulluklarının ‘çalışan yoksullar’ şeklinde devam etmesidir.

Küreselleşme neden emperyalizm olarak okunur? Küreselleşme neden yoksulluk yaratır? Veya yoksullaştırılmış ülkeler yaratır? Sorularının yanıtları tamamen küreselleşme, Batı ve emperyalizm arasında kurulan bağlantılarla açıklanabilir.

Küreselleşme eleştiricilerinden Parenti’ye göre (2002:14-22), Asya’da, Afrika’da, Latin Amerika’da yoksul değil yoksullaştırılmış ülkeler vardır. Üçüncü Dünya yoksulluğunu insanların üretken olmamaları, toprağın çoraklığı ve aşırı nüfusla açıklamak emperyalizmi maskeleyebilir. Yoksulluğun gerçek nedeni yabancıların sömürsü ve sınıfsal eşitsizliktir. Parenti aşırı nüfus artışını yoksullukla açıklamanın doğru olmayacağına inanır.

¹ Oysa sosyolog Giddens tam da bu konuda ne kadar farklı düşünmektedir: “Küreselleşmenin etkileri, ulusal ekonomiler içinde sıklıkla rastlanan tekel yada oligopollerin oluşumunu bozmaya eğilimlidir... Kapitalist üretimin çok sözü edilen tekelleşme eğilimi aslında, muhtemelen şimdi altı kazılan devlet ve sermaye arasındaki işbirlikçi bağlantılara dayanıyordu” (Giddens 2002:93).

ğını, aşırı nüfus artışının yoksulluğun nedeni değil sonuçlarından biri olduğunu belirtir. Yoksullar, kalabalık ailelere sahip olma eğilimindedir. Çünkü ailenin iş gücü ve gelir kaynağı, yaşlılıkta da dayanağıdır. İnsanlar yoksulluktan kurtuldukları zaman yeni tutumlar kazanmaktadırlar. Üçüncü Dünyada sosyo-ekonomik bir iyileşme ve ardından gelen kadın haklarındaki gelişmelerle doğum oranlarının azaldığına dair örneklerin olduğunu belirtir Parenti. Dolayısıyla yoksulluk ne aşırı nüfus artışı ile ne yoksul ülkelerin insan yapısıyla ne de toprak yapısıyla açıklanabilir.

Yoksulluğun asıl nedeni Batıdır, Batının sömürgeciliği. Batı artık topla tüfekle değil asker gücüyle ele geçirip istila etmek yerine küresel sermaye akışı, kendi istekleri, çıkarları doğrultusunda hareket eden uluslararası finans kuruluşlarıyla ülkeleri kendisine bağlamaktadır. Uluslararası sermaye akışının önünde hiçbir kuralın tanınmadığı küreselleşme süreci, belki de Batının yeni kolonizatör unsuru olarak görülebilir. “Dünyanın ekonomik kaderini bankacıların ve çok uluslu şirketlerin insafına terk etmeyi öngören küreselleşme, emperyalizmin mantıksal bir uzantısıdır” Emperyalizmin mantıksal bir uzantısı olan küreselleşme, sınır tanımayan sermaye akışını tahrip edici bir silah gibi kullanılabilir. Küreselleşme çağında, dünya halklarının en korkunç düşmanı mali emperyalizmdir. Bu yeni korkunç silah gittiği yerlerde nasıl bir etki yapmaktadır ki gittiği yerlerde onarılması güç yaralar açmaktadır. Hatta bu silah ülke (vatan da denebilir) ayrımı yapmadan bulunduğu her yerde aynı etkiyi yapmaktadır.

“Sermayenin tarihte hiç görülmemiş bir miktarı tarihte hiç görülmemiş oranda yüksek kar oranları elde etti. Bu sermayeler giderek daha az emek kullanarak, daha az ücret ödeyerek, elde edilen karlar için daha az vergi ödeyerek (hatta hiç vergi ödemeyerek) ve dolayısıyla üretimin neden olduğu toplumsal çevresel harcamaları, üretimin ihtiyaç duyduğu altyapı harcamalarını karşılamaya son vererek artan miktarlarda zenginlik üretirmeyi başardı... Para ekonomiyi kemiren bir parazite, sermaye ise toplumu yağma eden bir leş kargasına dönüştü” (Gorz 2001:15).

Küreselleşme süreci ile birlikte zengin ve yoksul ülkeler arasında gelir dağılımı uçurumu arttığı gibi ülkelerin içinde de gelir dağılımındaki uçurumun artması bir eleştiri konusudur. Yeldan (2001: 17), küreselleşme süreci derinleştikçe gelir dağılımındaki eşitsizliğin derinleştiğini belirtir. Küreselleşmeyi emperyalizm olarak okumak onun olumsuz sonuçlarını öngörmektir. Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından bazıları şu şekilde aktarılabilir. (Aktan 2002: 246-258); (Gorz 2001:28).

- 1- Niteliksiz işgücü acımasız rekabetin kurbanı olur
- 2- Ücretler düşer
- 3- Çalışma koşulları kötüleşir, İşler istikrarsızlaştırılır (esneklik), işsizlik artar
- 4- Gelir dağılımı bozulur
- 5- Sermaye hareketleri a- makro-ekonomik istikrarsızlıklara yol açar b- finansal krizlerin ortaya çıkmasına yol açar
- 6- Çevre sorunları artar
- 7- Zengin ve yoksul ülkelerin kendi içinde de adaletsiz gelir dağılımı uçurumu giderek büyümektedir

- 8- Sosyal güvenlik sistemi zayıflar
- 9- Düşük işgücü maliyeti az gelişmiş ülkelerde emek-yoğun üretime dayalı mallarda karşılaştırmalı üstünlük sağlar. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin emek-yoğun üretim yapan endüstrilerindeki rekabetine dayanamayınca, bu alanda dış rekabete karşı koruma yollarına başvururlar.

“Gerçekte, en doğru olarak geç 20. yüzyıl kapitalizminin global genişlemesi yada ‘turbo-kapitalizm’ olarak adlandırılan globalleşmenin çağımızdaki etkileri, Gelişmekte Olan Ülkelerin mevcut sorunlarına yeni sorunlar eklerken, kronik sorunlarını da ağırlaştırmıştır. Bu sorunların başında artan eşitsizlikler gelmektedir. 1960 yılında dünya nüfusunun en zengin yüzde 20’si en yoksul yüzde 20’lik bölümünün elde ettiği için 30 katı bir paya sahipti. Bu oran 1994’te 78’e ulaşmıştır. (UNDP Human Development Report, Aktaran Ongun, 2002 s.137)

III. Küreselleşme ve Neoliberalizm

Küreselleşmeyi bir gelişme olarak görenler ise küreselleşmenin imkanlarından yararlanabilen gelişmekte olan ülkelerin durumlarını daha iyiye götürdüklerini belirtirler.

Yirmi yıl önce dünyanın en zengin ekonomileri olan G-7 ülkelerinin dünya GSMH’sındaki payı % 90 idi. Bu gün bu oran % 50’ye inmiştir. Dünya nüfusunun dörtte üçünü barındıran ülkelerin payı % 10’dan, % 50’ye yükselmiştir. Satın alma gücü paritesiyle¹ hesaplandığında Çin, dünyanın ikinci, Hindistan beşinci büyük ekonomisidir. Brezilya, Rusya ve Meksika ekonomilerinin her biri Kanada’dan daha büyüktür. Global kapitalizm, bu sistemden yararlanabilen ülkelere hızla zenginleşme ve yoksulluğu ortadan kaldırma imkanı getirmiştir” (Karluk 1998:5).

Küreselleşmeye yöneltilen en önemli eleştirilerden birisi de gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artmasıdır. Ancak küreselleşme taraftarları için durum pek de böyle değildir. Küreselleşme ile birlikte eşitsizlikler azalmakta ve yoksulların aldıkları gelir payı artmaktadır.

“Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) adlı kuruluş tarafından 1998 yılında yayınlanan Dünya Rekabet Gücü başlığını taşıyan çalışmada² globalleşen dünyada rekabet gücünü arttırmaya yönelik politikalarla gelir eşitsizlikleri arasında pozitif değil, aksine negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bir başka ifadeyle, rekabet gücünün arttığı ülkelerde gelir eşitsizlikleri de azalma eğilimi göstermektedir. Yine aynı çalışmaya göre kamuoyunda belirli kesimlerde nüfusun en alt yüzde 20’lik kesiminin milli gelirden aldığı payın sürekli azalmakta olduğu genel kanısının hakim olduğu belirtilmektedir. Ancak bunun doğru olmadığı, aksine en yoksul yüzde 20’lik kesimin reel gelirlerinin de artmakta olduğu ortaya konulmaktadır” (Aktan 2002:263).

¹ Satın alma gücü paritesi(SGP): SGP ayarında, bir doların GSYİH üzerinde satın alma gücü, bir Amerikan dolarının ABD’deki GSYİH üzerindeki satın alma gücü ile aynıdır.

² Bkz: Andrew M. Warner, “Income Distribution and Competitiveness”, in:World Economic Forum, Global Competitiveness Report 1998. pp.30-37.

Oysa küreselleşme karşıtları rekabet gücünü elde edebilmesi için şirketlerin daima maliyetleri düşürücü yönde hareket ettiklerini, maliyetlerin düşmesine neden olan önemli etkenlerden birinin de işçilik olduğu, dolayısıyla işçi ücretlerinde düşmenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürerler. Düşük işçi ücretleri, işçilerin belirli aralıklarla, dönemsel çalıştırılmaları (esneklik) gibi faktörler yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak yukarıda belirtilenler bazen durumun farklı şekilde geliştiğini göstermektedir.

Küreselleşme karşıtlarının bir başka eleştiri noktası, sermayenin daha az maliyetle (vergi-işçilik-altyapı yatırımlarının en aza ulaştığı) elverişli yerlerde (az gelişmiş- gelişmekte olan ülkelerde) yatırıma yönelmesiydi. Ancak küreselleşmeyi sermaye akışının sınırsız bir şekilde Kuzey dışındaki ülkelere yapıldığı ve buralardaki (insan ve doğal) kaynakların sömürüldüğü mekânlar olarak görmek de gerçeği yansıtmayabilir. Çünkü sermaye akışının olabilmesi için tek etken ucuz işgücü ve vergi indirimleri olmayabilir.

“Gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı yatırımlar artmasına rağmen gelişmiş ülkelerdeki yabancı yatırım oranı büyümesini sürdürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki üretimin çekici yönlerinin yanında bazı olumsuz yönleri de vardır. Örneğin düşük işgücü maliyetine karşılık daha az kaliteli alt yapı ya da daha az kaliteli iş gücü bir engel olabilmektedir. Bu ülkelerde alt yapının yetersizliği oldukça önemli bir başka engeldir. Son olarak da bu ülkelerdeki eğitim standartları hala endüstriyel ülkelerin çok gerisindedir. Becerikli işgücünün eksikliği bu ülkelere yapılacak karmaşık teknolojik operasyonları sınırlıyor (Kotler 2000: 183).

Üstelik uluslararası sermayenin akış yönü gözden geçirildiğinde istikametinin daha çok gelişmiş ülkeler olduğu daha da netleşmiş olmaktadır.

“Genelde mali piyasaların uluslararasılaşmasının artmasına rağmen, “globalleşme”de sermayenin rolü aslında şimdilik çok sınırlı kalır. Büyük Britanya’nın tasarruflarının yaklaşık yarısını yabancı ülkelere yatırdığı dönemlerin çok çok uzayındayız. Günümüzde zengin ülkelerin sermayesinin yüzde 1 ilâ 2’si Güney ülkelere yatırılmaktadır. Bu rakamlar, yoksul ülkelerin kendi sermaye birikimlerinin yüzde 10’undan daha azını temsil ederler” (Cohen 2000: 51).

IV. Doğu- Batı’dan Kuzey- Güney’e

Aklın, bilimin ve bireyin öne çıktığı Batı ile duygu ve cemaati-toplumu ön planda tutan ‘biz’ anlayışının egemen olduğu Doğu; 17, 18 ve 19. yüzyıllarda dünyanın genel anlamda ele alınışında temel ayrımlardı. Doğu ve Batı toplumları, genel karakteristikleri açısından ayırt edilebilirlerdi. Doğu Batı ayrımı sadece coğrafi farklılık olmanın ötesinde bir dikotomiydi. Doğu, siyasal anlamda anti-demokratik, despot hükümdarla idare edilen, bireyin daima cemaat ve devlet karşısında özgürlüklerinin elinden alınarak, bireyselliğin ve özgürlüğün bastırıldığı, birey ve devlet arasında, demokrasiyi güçlendiren sivil ara yapıların olmadığı bir mekân dünyasına gönderme yapılan bir kavramdı.

Batı ise bireyin siyasal, ekonomik (girişim) ve dini özgürlüklerinin gelişmesine uygun bir zemin hazırlayan, devlet ve birey arasında, bireyin hak ve taleplerini savunan ve

bu anlamda, devlet karşısında toplumun sesi olan sivil alanı genişletmeye çalışan, bununla da demokrasiye katkıda bulunacağı savını taşıyan bir zihniyete göndermede bulunur.

Doğu-Batı kavramları, Japonya mucizesi ile birlikte coğrafi bir farklılığı anlatmanın dışına çıkarak daha çok sosyo-kültürel ve siyasal bir sembol haline dönüştü. Japonya, modernleşmenin sadece Batı dünyasına mahsus bir durum olmadığını göstermişti.

Dünyanın Doğu ve Batı şeklindeki ayrımı ilk anda zihinsel, sosyo-kültürel bir ayrımı ortaya koyarken; Kuzey ve Güney daha çok ekonomik olanı ifade etmek için kullanılan bir ayrımdır. Yerkürenin kuzeyi, gelişmiş ülkelerin bulunduğu coğrafyayı; Güney'i, geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerin bulunduğu coğrafyayı temsil eder. Kısaca Kuzey zenginliği temsil ederken; Güney yoksulluğu temsil eder.

Güney ülkelerini niteleyen bir başka kavram daha vardır: Üçüncü Dünya. Üçüncü dünya ülkeleri sömürgecilikten kurtulmuş, tarıma dayalı ekonomiye sahip geri kalmış veya biraz daha farklı olan gelişmekte olan ülkeleri ifade etmekte kullanılan kavramdır. Üçüncü Dünya ülkeleri, kapitalist Batı toplumlarının ve İkinci Dünya yani sosyalist ülkelerin izledikleri ekonomi politikanın dışında ayrı bir üçüncü yol arayışı içinde olan ülkelerdir. Kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir yolun olup olmadığını bulmaya çalışan ve bu arayış içindeyken hiçbir blok içinde yer almayı¹ adeta ekonomik olarak kendi yağıyla kavrulmaya çalışan ülkelerin durumunu anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Üçüncü yolun çıkışı için, devletin kendi içine kapanarak kendi iç dinamiklerini hayata geçirmesi önerilmektedir.

Üçüncü Dünyacılık, iki kutuplu bir dünyada hiçbir kutba dahil olmak istemeyen ülkelerin ideolojik tercihleri olarak görülebilir. Örneğin 1930'lu yıllarda genç Türkiye Cumhuriyetinde Atatürk'ün deyişiyle, gerçek savaş olan ekonomik savaşın kazanılabilmesi için Kadrocuların önermeye çalıştıkları da buna benzer bir modeldi; Sovyetlerin ve Batı'lı devletlerin izlediklerinin dışında bir yol izleyerek çağdaş uygarlığı yakalamak. Görüldüğü gibi Üçüncü Dünyacılık daha çok ideolojik bir tercihe vurgu yapmaktadır.

“Üçüncü Dünya adı, ideolojik bir seçimi gösteren siyasal bir gruplaşmayı ifade ederken, “Güney” sözcüğü esas olarak “azgelişmişlik” ve yoksulluğu ifade etmekte ve bu açıdan ekonomik ve sosyal bir anlam taşımaktadır. Oysa Üçüncü Dünyacılık, bulunamayan bir Üçüncü yolun izlerini araştırarak, içe dönük bir kalkınma modelinin temellerini atmayı düşünüyordu. Ama bu gün “Güney”, gelişmiş ülkelerin dar çerçevesine girmek için gerekli koşullara sahip olmayanları ifade eder” (Bessis 1998:46).

¹ Aslında bu blok dışı kalma da zamanla kendi blokunu oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler çatısı altında Üçüncü Dünya'nın dayanışması fikri etrafında birleşen Üçüncü Dünya Ülkeleri UNCTAD'ı (Kalkınma için Birleşmiş Milletler Programı'nın) doğmasına neden olmuşlardır. UNCTAD'ın amacı GATT ve IMF gibi uluslararası serbest ticareti savunan örgütlerin karşısında kalkınmakta olan ülkelerin çıkarlarını savunmaktır (Assidon 1998:13).

Üçüncü bir yol arayışının ifadesi olan Üçüncü Dünyacılık artık önemini yitirmiş görünmektedir. Çünkü kalkınmakta olan ülkeler bir araya geldikleri zaman ne dünya üzerinde etki bırakacak bir politika geliştirmeye ne de Üçüncü Dünyanın sınırları içerisinde kalmak istemektedirler. “Güney ülkelerinin bu gün Kuzey komşularıyla birleşme olanaklarının peşine düştüklerini görürüz. Örneğin Meksika, Kuzey Amerika Serbest Dolaşım Anlaşması’nı (NAFTA) gelecek refahın anahtarı olarak görmektedir (Bessis 1998: 49). Çin, Hindistan gibi Üçüncü Dünyanın hem askeri hem de ekonomik hacim yönünden önde ülkeleri artık Üçüncü Dünyanın temsilcileri olarak ortaya çıkmamaktadırlar. Bunlar ve diğerleri dünya ekonomisi ile bütünleşmenin yollarını aramaktadırlar. “Güney’in büyük devletleri artık Üçüncü Dünyacılığın sözcülüğüne soyunmuyorlar. Her koyun kendi bacağından asılır misali, herkes artık kendini kurtarmaya çalışmaktadır” (Bessis 1998: 50).

Kuzey zenginliği, Güney yoksulluğu ifade etmektedir, derken, Kuzey’i tamamen zengin, Güney’i de zenginlerden arınmış olarak ele almak, Kuzey’de var olan yoksulları ve Güney’deki zenginleri gözden kaçırmak olur. Oysa “zengin ülkelerle yoksul ülkelere söz ederken birinci gruptaki ülkelerde milyonlarca yoksulun ikinci gruptaki ülkelere de binlerce zenginin olduğunu unutmamalıyız” (Parenti 2002:74). Artık zengin ülkelerde yoksulların varlığı olağanlaşmıştır. Ancak Kuzeydeki yoksullukla Güneydeki yoksulluk arasında fark vardır. Kuzeyde yoksulluk sayıca az bireyleri ifade ederken Güney’de kitlesel bir yoksulluk göze çarpmaktadır. Güney’deki kitlesel yoksulluğun nedeni kalkınamama olarak görülür. Güney’deki yoksulları “topluma dahil edilmesi” gereken atomize bireyler grubu olarak görmek mümkün değil. Tersine bu kitlesel yoksulluğun varlığı, toplumun kalkınma ve toplumsal bütünleşme projesini gerçekleştirilmeyi başaramadığının somut isbatı”dır (Lautier 1998: 114).

Kuzey kitlesel düzeyde yoksullukla karşılaşmamasına ve yakın gelecekte böyle bir durumun vuku bulma ihtimalinin olmamasına rağmen yoksulluğu küresel bir sorun olarak görmektedir. Bunu küresel bilinçle mi yani bir dünyalı olma bilinci ile mi yoksa içgüdüsel bir savunma güdüsü ile mi açıklamak mümkündür?

Dünya nimetlerinden onurlu bir şekilde faydalanma hakkı tüm insanlara eşit olarak dağıtılmalıdır. Çünkü bu dünya bir tane ve hepimizin faydalanması içindir. Dolayısıyla onların da bu ekonomik, sosyal, kültürel nimetlerden faydalanabilmeleri için; yaşanabilir bir dünya için gereken ekonomik desteği vermeli ve sürdürülebilir bir kalkınmanın içine çekilmelidirler. Küresel bir bilinç bu düşüncelerle yoksulluğa ve yoksul ülkelere yaklaşırken savunma içgüdüsel, kendisi gibi dünya nimetlerinden yeterince faydalanamayan bu kitlenin bir gün mutlaka kendisi için varoluşsal bir tehdit oluşturacağını düşünerek onları potansiyel bir tehlike olarak görebilir. “... En yoksul ülkelerin yoksul kitlelerindeki bezginlik ve gerginlik yeni dünya düzeni için ağır bir tehdit olarak görülmektedir. Kuzey bu gün bu fakirlerden, dün barbarlardan korktuğu gibi korkmakta ve korunmak istemektedir” (Bessis 1998: 51). Ancak dikkat etmek gerekir ki kendileriyle kıyaslanamayacak silah ve asker gücüne sahip Kuzey ülkelerinin yanında ayakta bile duramayacak haldeki yoksul ülkelerin ortaya çıkarabileceği tehdit pek kayda değer gibi görün-

memektedir. Bu ancak görsel anlamda görüntü kirliliğini ortaya çıkaracak bir tehdit olarak görülebilir.

Küreselleşme süreci Kuzey ve Güney ilişkilerini nasıl şekillendirmektedir? Cohen'in dediği gibi (2000:39), günümüzde küreselleşme zengin ülkelerde-artık yoksul ülkelerde değil- korku yaratmakta mıdır? Eğer bu korku varsa nerden kaynaklanmaktadır? Biline- nin tersine kürselleşme zayıf olanı kollayan bir süreç olarak mı işlemektedir?

Cohen (2000), küreselleşmenin zengin ülkelerdeki etkisini 'sanayisizleşme korkusu' kavramı ile açıklamaya çalışır. Sanayisizleşme korkusu, bir ülkenin sanayileşmesinin diğer ülkenin sanayisizleşmesine neden olmasını ifade eden bir durumdur. Cohen (2000:48-53), bir çok Üçüncü Dünya ülkesinin ondokuzuncu yüzyılda İngiltere ile yaptıkları ticaretle sanayisizleştirme- ci etkiyi yaşadıklarını belirtir. Ancak bugün, küreselleş- me zengin ülkelerin sanayisizleşmesinin habercisi gibidir. Çünkü Güneyin sanayileşme- sinin motoru olan dünya ticareti Kuzeyin kısmen sanayisizleşmesine neden olmaktadır. Ancak bu eskiden olduğu gibi sanayisizleşme korkusu noktasında değildir. Güney, dün- ya ticareti ile zengin ülkelerdeki tekstil, giyim, çelik fabrikaları, gemi yapımıcılığı gibi geleneksel sanayi sektörlerini tehdit etmektedir. Bu durumda küreselleşme, zengin ülke- lerin aleyhine ve güney lehine bir süreç gibi görünmektedir. Ancak durum pek de öyle değildir. Bugün gelişmiş Kuzey ülkelerinin rekabet gücünü oluşturan fikir üreticileri ya- ni 'sembol analizcileri' vardır.Sembol analizcileri, faaliyetleri doğrudan doğruya kürsel ekonomiye bağlı olan problem çözücüler, entelektüellerdir. Sembol analizcileri küresel- leşmenin nimetlerinden yararlanan bir gruptur. Ürettikleri fikirlerle de zengin ülkelerin küresel rekabet gücünü oluştururlar. Çünkü nesne üretimi gelişmekte olan ülkelere fikir üretimi gelişmiş ülkelere aitmiş gibi görünmektedir.

"Nesne ve fikirler arasında basit ve temel bir fark vardır: Nesnelere tüketilecek- leri her sefer için üretilmek zorundadırlar, fakat fikirlerin onları kullanacak herkes için sadece bir kere üretilmeleri yeter. Bir nesne olarak kişisel bir bilgisayarı düşün- nün (PC), genellikle bir seferde sadece bir kişi tarafından kullanılır. Şimdi de bir bil- gisayarın işlemlerini sağlayan bir yazılım programını düşünün, aynı anda bir milyar insan tarafından kullanılabilir...Eğer bir milyar Çinli yarın bu yazılımı kullanmaya karar verse, bugünün kullanıcılarının kullanımları kısıtlanmayacaktır..."Fikirlerin" pazarı büyürken yeni fikirler icat etmek de daha karlı hale gelecektir. Aynı icat hiç- bir ek üretim maliyeti getirmeksizin sonsuz kere satılabilir." (Cohen 2000: 54).

Kuzey ve Güney arasındaki yeni işbölümü de bu doğrultuda şu şekilde gelişir:

"Kuzeyde "fikirlerin" üretimine yatırım yapmak, şimdiki kadar olduğundan da "kâr- lı" hale geliyor, oysa Güneye bu fikirlere karşılık düşen nesnelere üretilmesi bırakılmış du- rumda . Bu yeni işbölümünü sınavacak pek çok örnek var: Yazılımlar Kuzeyde tasarla- nır, bilgisayarlar Güneyde yapılır; Kuzey Afrika veya Asya'da imal edilen ayakkabıla- rın tasarımları ve pazarlama kampanyaları Kuzeyde yapılır; Televizyon dizileri Kuzey- de üretilir; televizyon aygıtları Güneyde" (Cohen 2000:55).

V. Doğu- Batı'dan Kuzey- Güney'e; Peki Oradan Nereye?

Modern dünyadaki zenginliğin sembolü Amerika, zenginliğin zirveye çıktığı bir ülkede dibe vuran yoksulluk paradoksuna uygun bir örnektir. Gerçi Amerika'da yoksulluğun başka sebepleri de olmakla birlikte Anuradha, her türlü düzenlemeden yoksun küresel sermaye akışının sadece Güney'i değil, ABD'yi de etkileyerek, orada bir "Güney" oluşturduğunu ileri sürer. "ABD'de de zarar gören bir Güney vardır. Borç ve açıkların aşırı askeri harcamalar artınca zenginlere yapılan vergi indirimleri ile yük yoksulların, kadınların, göçmenlerin, beyaz-olmayanların ve işçilerin sırtına" yüklenmektedir (Mittal 2001: 54-55).

Amerika'nın Üçüncü Dünyalılaşması bir efsane mi? Yoksa gerçekten izlenen ekonomik politikalar (neoliberalizm), uygulandığı tüm ülkelerde küresel bir yoksul kitle mi ortaya çıkarmaktadır? Küresel ticaret Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerde yoksulluğu arttırmakta mıdır?

Amerika'nın Üçüncü Dünyalılaşması düşüncesinin altında, Amerika'nın geri kalmış-gelişmekte olan ülkelerden emek-yoğun ya da imalat sektörüne yönelik yaptığı ithalatların yattığı düşüncesi yer almaktadır. ABD'nin bu ülkelerden yaptığı ithalatlar kendi imalat sektörünü ve emek-yoğun üretim sektöründe çalışanları olumsuz yönde etkilemekte hatta onları bazen işsiz de bırakmaktadır. Böylece Amerika'da Üçüncü Dünya'yı anımsatan bir işsiz ve yoksul kitle ortaya çıkmaktadır.

Amerika'nın Üçüncü Dünyalılaşmasını bu nedene bağlayan görüş iki noktada eleştirilebilir. Cohen'e göre gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle yaptıkları ticarete ithalatın olduğu sektörde bir işsizlik ortaya çıkmakta ancak bu oran genel işgücü açısından düşünüldüğünde ciddi bir oran olarak görünmemektedir. "ABD'de Güney ülkelerinden yapılan ithalattaki artışın, imalat sanayiindeki vasıfsız işlerin yaklaşık % 6'sını yok ettiği tahmin edilmektedir. Fakat imalat sektörü, ABD işgücünün sadece % 18'ini istihdam etmektedir" (Cohen 2000:56). Yüzde altılık bir dilimin içindeki yüzde onsekiz rakamı küçük bir oran olarak ele alınmakta ve hem küreselleşmenin yoksulluğu arttırdığına dair ileri sürülen görüş hem de Güneyden yapılan ithalatların ABD'de emek-yoğun piyasayı tahrip ettiğine dair görüş pek mühimsenmemiştir.

Diğer yandan Zengin Kuzey ülkelerinin sermayeye dayanan mallar ihraç ettiği ve emeğe dayalı mallar ithal ettiği fikrinin (ki gelişmiş ülkelerde işsizlik-yoksulluk nedeni olarak ileri sürülmektedir.) gerçeği yansıtmadığı ileri sürülür. "Zengin ülkeler tarafından ihraç edilen mallar çok emek ve az sermaye gerektirir" (Cohen 2000:51).

Öyleyse yoksulluğun nedenleri nelerdir? Neden Gelişmiş ülkelerde yoksulluk hâlâ önlenememiştir? Cohen (2000:61-63), yoksulluğa neden olan şüpheliler listesini şu şekilde açar; Küreselleşme, hizmet ekonomisine geçiş (Çünkü üçüncü sektörleşme vasıflı işler yaratır vasıfsız işleri yok eder, göç (1980'ler boyunca Amerika'da 10 milyon vasıfsız göçmen tüm vasıfsız işçilerin % 20'sinden daha fazlasını sağlamaktadır), sendikaların dağılması ve devletin yasal müdahale alanının daraltılması.

Gelişmiş ülkelerde de yoksulların olağanlaşmış varlığı Kuzey ve Güney arasında keskin bir ayrımın artık kalmadığına işaret etmektedir. Dünya artık yerkürenin güneyinde yer alıp, içinde kuzeyin adacıklarının bulunduğu mekanlara şahit olmaktadır tabii ki kuzeyi için de benzeri bir durum söz konusudur. Yeni kapitalist ilerleme modelinin en saygın stratejistlerinden biri olan Keinichi Ohmae'nin görüşü olan çizgiler halinde ilerleme bu Gorz'a göre bu durumu çok iyi ifade etmektedir (Gorz 2001: 38);

“Ülkeler ya da belli bir ülke değil, kişi başına düşen gelirin ülkenin geri kalan nüfusunun gelirinden 10 ila 20 kat daha fazla olacağı belirli bölgelerin gelişmesi. Sonuç olarak “gelişme” bu bölgelerin dışına taşmamalı, bu bölgelerin zenginlikleri ulus devlet tarafından yeniden dağıtılmamalıdır.

Ohmae'nin tavsiye ettiği model, Çin, Hindistan, Malezya, Meksika ve Brezilya'da ortaya çıkmakta olan modelin ta kendisidir.”

Artık Kuzey ve Güney net çizgilerle birbirinden ayıramamaktadır. Güney'de Kuzeyi aratmayan zenginlik göstergelerine küçük adacıklar şeklinde de olsa şahit olunurken, Kuzeyde de Güneyi aratmayan yoksulların yaşadıkları mekanlar dikkat çekmektedir. Atık birbirinden kolayca ayrılabilen coğrafi bölgelerden değil birbirlerine mekan olarak çok yakın ancak özellikler açısından çok uzak küçük adacıklardan bahsetmek daha doğru gibi görünmektedir

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can, **Yoksulluk Stratejisi**, Hak İş Yayını, 2003 Ankara.
- Bessis, Sophie. "Üçüncü Dünya'nın Bugünkü Hali", **Üçüncü Dünya'nın Sonu mu?**, (Der. Serge Cordellier), Çev. A. İnsel, B. Gürbüz, A. Akarçay, İletişim, Ankara, 1998
- Başkaya, Fikret. "Küreselleşme ve Kapitalizmin Müzminleşen Krizi", **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?** Piyasacı Efsanenin Çöküşü, (Der.) Fikret Başkaya, Ütopya, Ankara, 1999
- Bilgin, Vedat. (2003) "Küreselleşme Sürecinde Kültür ve Milliyetçilik", **Türkiye ve Siyaset**, Üç Aylık Yorum ve İnceleme Dergisi, sayı:13, Ankara.
- Cohen, Daniel. **Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği**, Çev. Dilek Hattatoğlu, İletişim, Ankara, 2000
- Giddens, Anthony. **Sosyoloji**, (Yay haz.) H. Özel, C. Güzel, Ankara, Ayraç yayınevi, 2002
- Ghai, Dharam. "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, (Ed.) R. Prendergast, F. Stewart), Çev. İdil Eser, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998
- Gorz, Andre. **Yaşadığımız Sefalet**, (1997), çev. Nilgün Tural, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001
- John Gerard Rugie, **Constructing the World Polity**, (Tabb 2001: 213).
- Karlık, S. Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik, Siyasi ve Mali Kuruluşlar**. 4. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998
- Kotler, Philip; Jatusripitak, Somkid; Maesincee, Suvit. **Ulusların Pazarlanması**, (Çev.) Ahmet Buğdaycı, 1997, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000
- Lautier, Bruno. "Güney'de ve Kuzey'de Yoksulluk", **Üçüncü Dünya'nın Sonu mu?**, (Der. Serge Cordellier), Çev. A. İnsel, B. Gürbüz, A. Akarçay, İletişim, Ankara, 1998
- M. Ferhat. Emil, M. Tuğrul Vehbi, (2003), "Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma: Türkiye Örneği" **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı 48, Cilt 14
- Michaem Parenti. (2002), **İmparatorluğa Hayır**, Çeviri S. Demirel, İ. Yıldız, Ütopya Yayınları, Ankara
- Mittal, Anuradha. "Amerika'yı Uyarlamak! (IMF ve Dünya Bankası'nın Dayattığı Yapısal Uyum Programları ABD'yi de Vuruyor)", **Amerika: Rüya mı? Kabus mu?**, Der: G. Özgür, M.E. Sakınç, Ütopya, Ankara, 2001
- Ongun, Tuba. (2002) "Globalleşme Üzerine: Uluslararası Toplantıdan Notlar" **Cem Alpar'ın Anısına Armağan**, Türkiye Ekonomi Kurumu yayını, Ankara: Nakleden, Karliner, Joshua (1997) **The Corporate Planet: Ecology and politics in The Age of Globalization**, Sierra Clup Boks, San Fransisco
- TÜSİAT (2000), Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, Seyfettin Gürsel, ve Diğerleri, İstanbul.
- UNDP, **Human Development Report, 1997**, s.92
- Yeldan, Erinç. (2001), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 2. baskı, İletişim, İstanbul